

Tusculum

2023
SOLIN-16

Nakladnik

Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika

Tonći Ćićerić

Glavni urednik

Marko Matijević

Uredništvo

Joško Belamarić
Nenad Cambi
Dino Demicheli
Josip Dukić
Arsen Duplančić
Miroslav Katić
Dražen Maršić
Ivana Odža
Michael Ursinus

Grafičko oblikovanje i priprema za tisk

Marko Grgić

Izrada UDK-a

Iva Kaić

Tisk

Jafra Print d. o. o.

Naklada

500 primjeraka

Izdavanje časopisa novčano podupire Grad Solin.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469

Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

16

Solin, 2023.

Sadržaj

7-22	Vedran Katavić	Zaštitna arheološka istraživanja na trasi salonitanskoga vodovoda
23-39	Jure Margeta	Utjecaj olovne cijevi na održivost rimskoga vodoopskrbnog sustava
41-61	Luka Donadini	Religija, kult i moralnost u Saloni (II) Misteriji u čast Velikoj Majci
63-76	Nino Švonja	Antički spoliji pronađeni na tzv. Zaobilaznici u Solinu
77-86	Ana Demicheli – Dino Demicheli	Četiri epigrafska spolija <i>in situ</i> u Šupljoj crkvi i predjelu Vukšići u Solinu
87-94	Dino Demicheli – Krešimir Grbavac	Nadgrobni titul djevojčice Valerije Procile iz Kule 15 na sjevernim salonitanskim bedemima
95-99	Saša Denegri	Kasnoantički brodolom kod Slatina na otoku Čiovu
101-111	Marko Matijević	Građa iz solinske povijesti (I)
113-149	Ivan Grubišić – Mario Bubić	Vranjičko-solinski Grubići Patkasi i solinski Grubići Škombre
151-161	Ivana Odža	Emocionalni regionalizam Tome Podruga
163-196	Mirko Jankov	Iz riznice svjetovnoga repertoara Pučkih pivača Gospe od Otoka – Solin: Transkripcije i jezično-glazbena analiza osam tradicijskih napjeva (dio drugi: ženski i dijaloški tekstovi)
197-216	Arsen Duplančić	Bibliografija Milana Ivaniševića (1963. – 2020.)
217-218		Naputak suradnicima <i>Tusculuma</i>

Marko Matijević

Građa iz solinske povijesti (I)

Marko Matijević

Stjepana Radića 7

HR, 21210 Solin

marko.matijevic@st.t-com.hr

U radu se donose dva zagubljena spomenika: dio kasetiranoga stropa iz istočne Salone koji je dokumentiran na arhivskoj fotografiji i uspoređuje se s poznatim istovrsnim ulomkom te dio pluteja s Kristovim prikazom iz Vranjica, do sada poznatim samo po crtežu, a sada prepoznatim i na fotografiji obitelji Benzon. Raspravlja se o suzbini tih spomenika i upozorava na mogućnost postojanja monumentalne građevine kojoj pripadaju ulomci stropa kao i na mjesto gdje bi se mogao naći plutej. Njima je pridodan i križ nad grobom Lovrina Paraća iz 18. stoljeća koji je nedavno razbijen i nedostaju mu dijelovi. Donosi se i dostupna dokumentacija o njemu i potiče se njegova obnova.

Ključne riječi: Salona, kasetirani strop, Gradina, Vranjic, plutej, Solin, Lovrin Parać

UDK: 72(497.583 Solin)"652"

726.591(497.583 Solin)"653"

726.825(497.583 Solin)"17"

Stručni članak

Primljeno: 26. travnja 2023.

Ulomci kasetiranoga stropa

Krčeći i obrađujući zemlju Solinjani često otkrivaju rane predmete iz antičkoga i starokršćanskoga razdoblja. Iako su ti spomenici razumljivi tek rijetkim, većina je svjesna njihove vrijednosti. Pravilne komade kamena koriste pri gradnji kuća, gospodarskih građevina i ogradih zidova koje na taj način žele ukrasiti ili pak pragmatično upotrijebiti stare arhitektonске elemente.

Tako je korištena ploča koju smo zapazili na fotografiji što se čuva u Župnome arhivu Gospe od Otoka (sl. 1). Ona je dio pokrova kanala koji se pruža usporedno s nekom kamenom građevinom. Ispred te građevine, od koje se vide samo početak stuba koje vode na balturu, drvena vrata ispod njih i prozor u prizemlju, početak drugih stuba te kamenih klupa, stoje arhitektonski dijelovi: kapitel, dva pločasta impost kapitela, tri fragmenta praga, a među njima je i ulomak grede. Kapiteli i pragovi pripadaju starohrvatskome razdoblju i potječu iz srednjovjekovne crkve u Gradini, a o njima je prvi pisao don Frane Bulić godine 1913.¹ Dva komada su starija i iz rimskoga su vremena: manji ulomak grede, koji стоји na ulomku praga, te već spomenuta ploča – pokrov kanala. Na ulomku grede je vegetabilni motiv, jonska kima i astragal, a na ploči četverolisna rozeta koja počiva na dva sloja izduženih listova unutar

polja omeđena S profilacijom. Fotografija svjedoči da je kanal dijelom građen od obrađenih kamenih ploča, a takvima je popločan i dio dvorišta. Ne bi bilo neobično da su i one imale ukrase ili natpise s donje, nevidljive strane.

Godine 1992., na odlagalištu građevinskog otpada u Radićevoj ulici u Solinu, a nakon radova na kanalizaciji u Zvonimirovoj ulici, nađena je vapnenačka ploča nalik onoj s fotografije (sl. 2). Visine je 40 cm, širine 40 cm i debljine 12 cm. Na njoj je vegetabilni ukras unutar polja omeđena S profilacijom i jednostavnim trakama, donjom užom, a lijevom širim. Na desnoj i gornjoj strani ulomak je ravno odrezan tako da profilacija nedostaje. Unutar polja je četverolisna rozeta koja počiva na dva sloja izduženih listova. Datirana je u 3. stoljeće.² U prvi se mah pomislilo kako je novopranađena ploča ona s fotografije, tim više što je nađena nakon radova pored Turudićeve kuće, pored koje je – vidjet ćemo kasnije – najvjerojatnije nastala fotografija s komadima iz Gradine. Međutim, nakon detaljnije raščlambe zaključeno je kako je riječ o dva komada koji pripadaju istom ansamblu. Naime, crta koja naglašava gornji list na »novoj« ploči, nađenoj 1992., gotovo je usporedna s rubnom profilacijom i širokom trakom na lijevoj strani, dok je na »staroj«

1 F. Bulić 1913, str. 11-12, tab. IX.

2 D. Maršić – M. Matijević 2000, str. 32, kat. br. 12. Ploča je tada opisana kao ulomak sarkofaga.

Slika 1

Arhitektonski dijelovi crkve u Gradini; u donjem desnom kutu dio rimskoga kasetiranoga stropa.

Fotografija je najvjerojatnije nastala ispred kuće Turudić (Župni arhiv Gospe od Otoka)

ploči isti takav list usporedan s trakom koja je na njegovoj desnoj strani! Štoviše, nije moguće sa sigurnošću ustvrditi da na »staroj« ploči postoji široka traka jer crta koja se vidi desno od S profilacije može pripadati fugi između dviju ploča. To bi, pak, dodatno osnažilo tvrdnju da ploča pronađena na odlagalištu otpada nije ona koja se vidi na staroj fotografiji. Otklonjena je i mogućnost da je pri razvijanju fotografije negativ zrcalno okrenut jer orientacija starohrvatskih ulomaka na fotografiji odgovara stvarnom stanju.³

Drugo pitanje, koje je u ovome času teže razriješiti, odnosi se na vrijeme i mjesto nastanka fotografije s ulomcima. Na njezinoj poleđini nema nikakvih podataka; čuva se u Župnome arhivu zajedno s fotografijama nastalim tijekom istraživanja mozaika u namjesničkoj palači u Saloni za talijanske okupacije,⁴ što ipak ne pomaže u njezinu datiranju.

Na njoj se jasno vidi kanal kakav je postojao u današnjoj Zvonimirovoj ulici, koji je bio širok oko 50 cm,⁵ a to odgovara izvornim dimenzijsama »nove« ploče. Nedvojbeno je da je fotografija snimljena ispred neke kamene kuće u blizini Gradine, udaljene oko dva metra od kanala. To ne može biti kuća Žižić, izgrađena 1927., koja bi po smještaju mogla odgovarati opisu, ali ona je bila betonska i ožbukana, baš kao i susjedna kuća Boban.⁶ Preostaje, dakle, kuća Turudić, koja je do sredine 19. stoljeća pripadala obitelji Grubić, nadimkom Škombro,⁷ a od tada su u njezinu posjedu spomenuti Turudići. U međuvremenu je i ona doživjela promjene pa je nemoguće s potpunom sigurnošću ustvrditi o kojemu je njezinu dijelu riječ. Zanimljivo je navesti kako je Bulić, izvještavajući o istraživanjima u Gradini 1910. – 1911., naveo kako je ta kuća nekoliko koraka sjeverno od Gradine.⁸

3 Potraga za pločom u depou Arheološkoga muzeja nije dala rezultata, što ne znači da se u budućnosti neće pronaći.

4 O istraživanju namjesničke palače E. Ceci 1962, str. 138. Fotografije donosi E. Marin 2002 (II), str. 24-28.

5 I. Kljaković Gašpić 2010.

6 M. Matijević, u tisku.

7 M. Ivanišević 2011, str. 122-123.

8 F. Bulić 1913, str. 9.

Slika 2

Dio kasetiranoga stropa iz Zbirke Matijević
(snimio M. Matijević)

Uz ulomak ploče nađene na odlagalištu otpada bio je još jedan ulomak rubom kojega je tekla ravna letvica i S profilacija (sl. 3). Iz ruba izlaze dvije stranice kvadrata ukrašene višestrukom profilacijom. Sačuvana je otprilike polovica jednoga kvadrata. Ulomak je razlomljen na dva dijela i naknadno je slijepljен.⁹ Nedvojbeno, to je ulomak kasetiranoga stropa, a takvim se mogu okarakterizirati i već spominjane ploče.

Dijelovi kasetiranoga stropa nisu česti nalazi u Saloni. Takav ulomak spomenut je u izvještaju Carla Lanze o istraživanjima mauzoleja obitelji Lollia istočno od amfiteatra, provedenima 1826. – 1827.¹⁰ Osim toga, u blizini Gradine, u današnjoj Tuđmanovoј ulici, Jasna Jeličić-Radonić otkriла je dijelove kasetiranoga stropa u sekundarnoj upotrebi kao običan građevinski materijal kojim je obzidan rukavac rijeke Salon, datiranog u 1.-2. stoljeće poslije Krista, koji je, po njezinu mišljenju, pripadao Jupiterovu hramu.¹¹ Valja naglasiti da je u blizini, u produžetku iste današnje ulice (sl. 4), tijekom izgradnje mosta otkrivena brana saставljena od sarkofaga i ulomaka koji bi mogli pripadati nekom mauzoleju.¹² Imajući na umu da su i u temeljima

Slika 3

Dio kasetiranoga stropa iz Zbirke Matijević
(snimio M. Matijević)

apside starokršćanske crkve u Gradini razmjerno veliki dijelovi neke rimske zgrade,¹³ treba prepostaviti da je u blizini bila neka monumentalna građevina – danas još uvijek nepoznata ili nedovoljno poznata – koju je, između ostaloga, krasio i kasetirani strop.

Plutej s Kristovim prikazom iz Vranjica

Brojni arheološki spomenici sa širega salonitanskoga područja, koji su nekada bili poznati i dokumentirani, danas su zagubljeni ili su nestali. Među takve valja ubrojiti plutej s Kristovim prikazom iz Vranjica. Prvi ga je 1885. opisao Robert Schneider navodeći da je riječ o lijevom dijelu starokršćanskoga mramornog sarkofaga uzidana u vrtnom zidu pored kuće Benzon. Ulomak je, po njegovim riječima, po sredini ukrašen Kristovim monogramom u čijem je središtu, na sjecištu slova, medaljon sa sićušnom pokojnikovom protomonom. Iz okomitoga kraka izlaze dvije vitice, a sačuvana je samo lijeva na čijem je kraju bršljanov list. U lijevom kutu, navodi dalje Schneider, unutar uokvirjenoga pravokutnog polja visine 0,43 m i širine 0,18 m prikaz je Dobroga Pastira. Odjeven je u kratku potpasanu

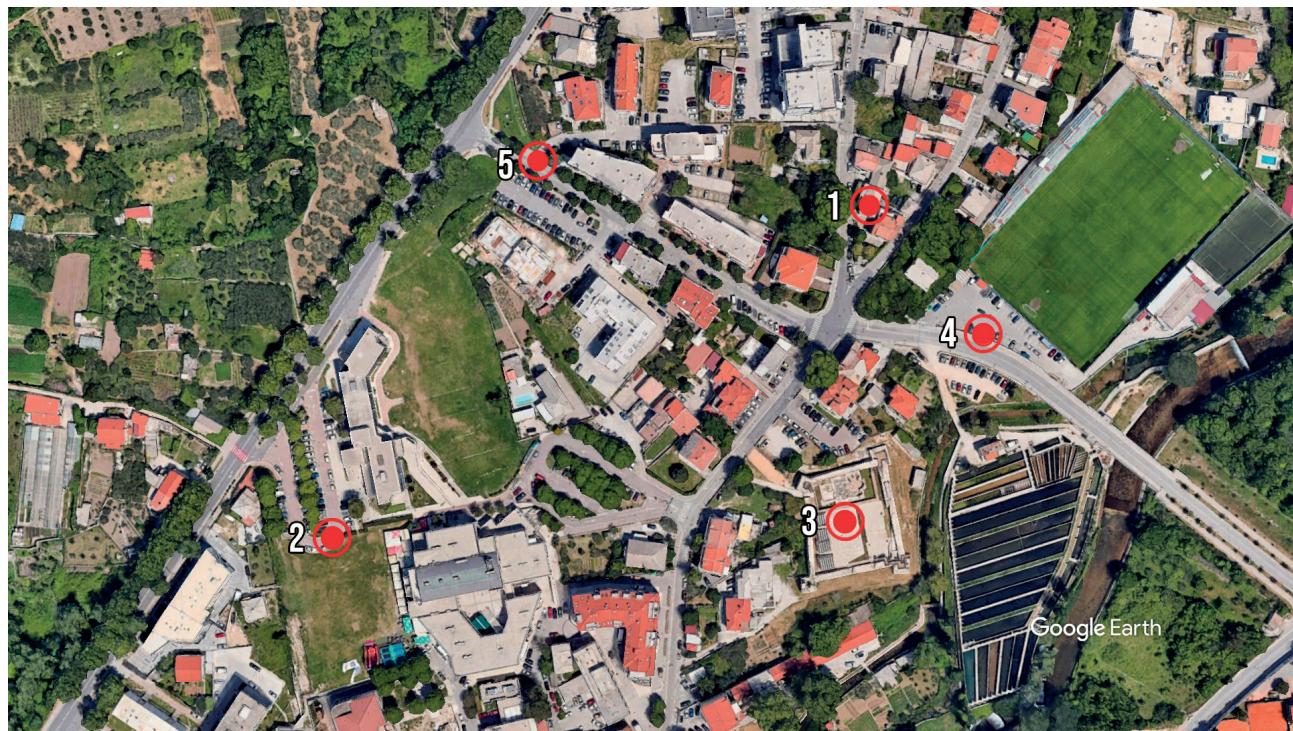
9 Ulomak nije objavljen, a čuva se u Arheološkoj zbirci Matijević.

10 A. Duplančić 2021, str. 17 i тамо donesena literatura.

11 J. Jeličić-Radonić 2008, str. 6-8, 11, 21.

12 S. Bizjak – V. Marinković 2019.

13 Rezultati istraživanja provedenih godine 2020. još nisu objavljeni.

Slika 4

1. Turudićeva kuća pored koje su najvjerojatnije fotografirani srednjovjekovni ulomci iz Gradine i dio kasetiranoga stropa; 2. prostor odlagališta građevinskog otpada na kojemu su nađeni ulomci kasetiranoga stropa; 3. Gradina; 4. mjesto na kojemu je otkrivena brana sastavljena od sarkofagâ i ulomaka koji bi mogli pripadati mauzoleju; 5. mjesto na kojemu su otkriveni dijelovi Jupiterova hrama (Google Earth, travanj 2023.)

tuniku, stoji na stjenovitom brežuljku i oslanja se štapom na uzdignuti dio stijene. Ispred njega dvije su ovce okrenute jedna od druge.¹⁴

Prvo svjedočanstvo o izgledu ovoga pluteja, a do sada i jedino, crtež je objavljen 1894. na dva mesta u *Ephemeris Salonitana*: kao vinjeta na prvoj stranici te kao ilustracija u članku *Le »Bon Pasteur« sur les monuments chrétiens de Salona* autora Johanna Petera Kirscha (sl. 5). On opisuje ulomak te ispravlja Schneidera navodeći da se radi o lijevom dijelu kamene pregrade visine 0,95 m i širine 0,90 m u čijem je središtu veliki Kristov monogram. U sredini monograma, navodi Kirsch, medaljon je sa Spasiteljvim poprsjem (*le centre de la surface était occupé par un grand monogramme du Christ, ayant au milieu un medallion qui contient le buste du Sauveur*) okružen krugom koji

predstavlja krunu. U prikazu na lijevoj strani iščitava, kao i Schneider, prikaz Dobroga Pastira, a na desnoj, nedostajućoj, pretpostavlja stablo okruženo ovcama. To je i donio u svojoj grafičkoj rekonstrukciji.¹⁵

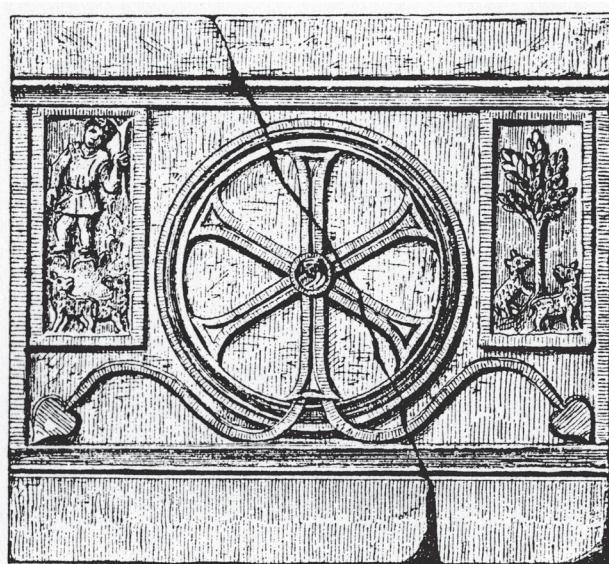
Plutejem se detaljnije bavio Nenad Cambi.¹⁶ On ističe kako je na crtežu dodana sasvim proizvoljna rekonstrukcija desne strane te donosi taj isti crtež, ali bez spomenute rekonstrukcije. Nadalje, naglašava kako je prema nedovoljno preciznom crtežu teško kazati je li u središtu monograma Kristova bista, ali poklanja povjerenje devidiranoj konstataciji J. P. Kirscha da je tu stvarno prikazan Spasitelj. Uz to, naglašava kako je u starokršćanskoj umjetnosti poznat motiv Kristove biste u sjecištu krvavih križa ili monograma,¹⁷ čime dodatno potkrepljuje Kirschovu tvrdnju. Međutim, dovodi u pitanje njegovu

14. R. Schneider 1885, str. 62.

15. J. P. Kirsch 1894, str. 34-35, br. 7, sl. 4.

16. N. Cambi 1977, str. 64-67.

17. N. Cambi (1977, str. 65) za primjer navodi mozaik u svodu apside crkve S. Apollinare in Classe u Raveni te ističe da je u tome motivu dominantna ideja spasenja, odnosno Krista Spasitelja.

Slika 5
Prijevod izgleda pluteja s Kristovim prikazom iz Vranjica
(J. P. Kirsch 1894, str. 35, br. 7, sl. 4)

interpretaciju figuralnoga prikaza u pravokutnom polju na lijevoj strani te kaže da bi se s jednakim pravom moglo kazati kako je to prikaz Mojsijeva čuda izvora,¹⁸ koji je isto tako popularan u starokršćanskoj umjetnosti.

Iz opisa Roberta Schneidera i Johanna Petera Kirscha, a nedvojbeno je da su oni vidjeli ulomak dok je bio uzidan u zidu uz kuću Benzona, nije moguće pouzdano zaključiti je li bio izrađen od mramora ili domaćega vapnenca. Schneider je doduše napisao kako je riječ o mramornom ulomku, ali je pogriješio i pri određivanju njegove funkcionalnosti: proglašio ga je ulomkom sarkofaga. Cambi pak u središnjem motivu – monogramu s viticama – prepoznaje karakteristike prokoneških radionica, a poznato je da su one radile u mramoru. Međutim, ostali elementi nisu karakteristični za njih pa Cambi dopušta mogućnost da je plutej izrađen u Prokonesu, a dorađen u Saloni.¹⁹ Datira ga u prvu polovicu 6. stoljeća, a pripadao je najvjerojatnije nekoj od salonitanskih bazilika. Kako bilo, sve spomenute dvojbe razriješile bi se ponovnim pronalaskom pluteja, ali vjerojatnosti za to gotovo nema.

Plutej je u Schneiderovo i Kirschevo vrijeme, koncem 19. stoljeća, još uvijek bio u ogradnom zidu pored kuće

Slika 6
Obitelj Vjekoslava Benzona godine 1931. U pozadini ulomak pluteja s Kristovim prikazom (arhiva Zlate Ninčević)

Benzon, a u Cambijevo, sedamdesetih godina 20. stoljeća, tamo ga nije bilo. Nedavno je prepoznat na fotografiji obitelji Vjekoslava Benzona ispred njihove stare kuće (sl. 6).²⁰ Na fotografiji je Nedjelka Benzon (1901. – 1985.), u krilu drži sina Petra (1930. – 1989.), do nje je kći Zorka (1922. – 2000.), a iza njih stoji Vjekoslav Vicko Benzon (1901. – 1955.), sin Vjekoslava Vicka starijega zvanog Ljudi.²¹ Petar u rukama drži palamidu, a njegova sestra Zorka romba. Iza Vjekoslava je ulomak pluteja na kojem se vidi kristogram s bistom, a lijevi dio je zaklonjen. Sudeći po Petrovoj dobi, koji je u vrijeme fotografiranja imao oko godinu dana, snimka je nastala godine 1931. To znači da

18. Izl 17, 1-7. N. Cambi (1977, str. 66, bilj. 45) navodi kako pastoralne scene ideološki i tematski stoje vrlo blizu motivu čuda izvora.

19. N. Cambi 1977, str. 66-67.

20. Fotografija je vlasništvo Zlate Ninčević (1957.), rođene Benzon, kojoj zahvaljujemo na vrijednim podatcima i na dopuštenju za objavu. Zlata je kći Petra Benzona.

21. I. Grubišić 2014, str. 131.

Slika 7

Prostor zatrpanoga bunara pored kuće Benzon u Vranjicu (Google Earth, travanj 2023.)

je u neko vrijeme između konca 19. stoljeća i 1931. porušen zid u kojem je bio plutej, a spomenik je izvađen i odložen u dvorištu. Ujedno je to svjedočanstvo o senzibilitetu Benzonâ prema arheološkim ostacima, što je – čini se – prenošeno iz naraštaja u naraštaj.²²

Pluteju se poslije toga gubi trag. Vjekoslavova obitelj preselila je u novu kuću, nasuprot ulazu u tvornicu Salonit, a u staroj je ostala živjeti Ružica Benzon (1908. – 1979.), kći Vjekoslava starijega, udata za Josipa Gujinovića. Poslije u kući živi njihov rođak Miroslav Benzon zvani Bebe (1930. – 2007.).²³ Po kazivanju njegove žene Anke (1928. – 2023.) kuća je obnavljana oko godine 1955., a tada je građevinski otpad ukrcan na kamion i odvezen u vranjičku kâvu, nekadašnji tupinolom u koji se nakon dovršetka eksploatacije odlagao azbestni otpad iz obližnje tvornice, a i drugi otpad.²⁴ Ona dopušta mogućnost da je, napažnjom radnikâ, i plutej dospio među odbačeni materijal i završio u kâvi. Također je kazala da se u njihovu

dvoru nalazio bunar bez krune koji je tijekom tih radova zatrpan jer više nije bio u upotrebi.²⁵ Najprije je napunjen kamenjem, a tek onda zemljom pa je moguće da je plutej bačen u bunar (sl. 7).

Na ovome je mjestu nemoguće odgovoriti zašto su riječi Anke Benzon u suprotnosti s navodom Nenada Cambija u citiranom članku: *Nasljednici bivšeg vlasnika ne sjećaju se ploče i ne znaju gdje je i kako nestala.*²⁶ Bilo kakav zaključak ne bi bio daleko od spekulacije te ćemo ga izostaviti. Kako bilo, ako ikada itko bude otkopavao zatrpani bunar u dvorištu kuće Benzon, ili razgrtao tone otpada u vranjičkoj kâvi, trebao bi imati na umu kako desetljetne naslage možda skrivaju izuzetno vrijedan spomenik iz 6. stoljeća. Osim toga, ova bilješka može poslužiti kao poticaj za pažljivo razgledavanje obiteljskih fotografija koje mogu otkriti poneki nepoznati detalj iz naše bogate povijesti ili nadopuniti spoznaje o nekom izgubljenom spomeniku.

22 O tome ponajbolje govore brojni spoljji uzidani u kuću Benzon. N. Švonja 2014.

23 I. Grubišić 2014, str. 141.

24 O ovome je Anka Benzon nedugo prije smrti govorila Ninu Švonji, kustosu Arheološkoga muzeja u Splitu, kojemu zahvaljujem na podatcima.

25 M. Mikelić – N. Švonja 2017, str. 137, kat. br. 12.

26 N. Cambi 1977, str. 64.

Epitaf harambaše Lovrina Paraća

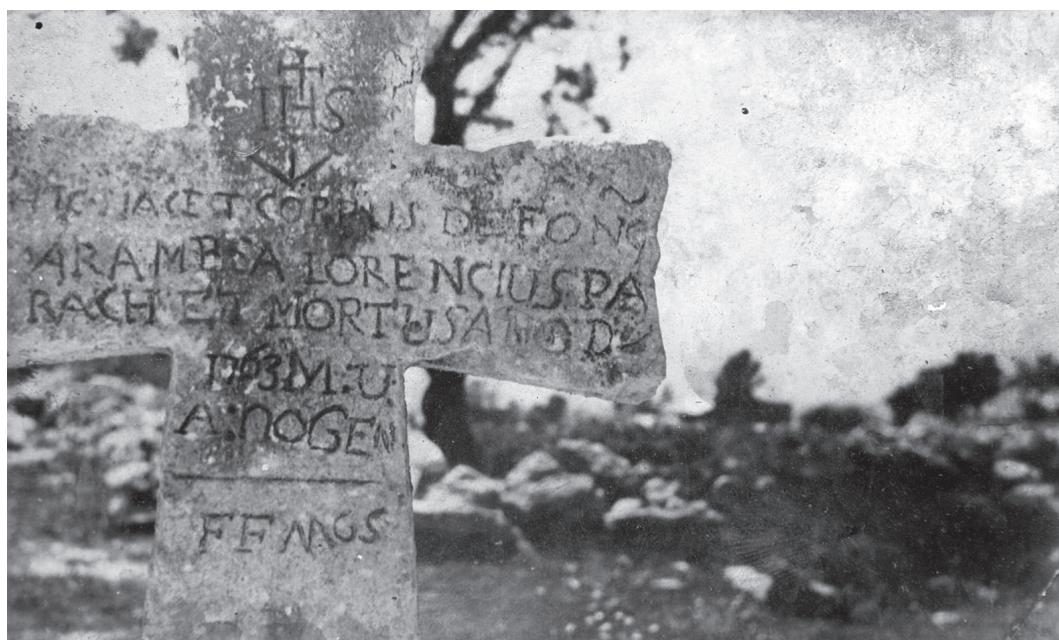
Na kamenom grebenu pored crkvice sv. Nikole, zaštitnika pomoraca i male djece, u Svetome Kaju stope ostatci groba Lovrina Paraća,²⁷ solinskoga harambaše iz 18. stoljeća. Na križu, koji je do 1995. stajao iznad groba, bio je uklesan natpis:

†
IHS
HIC IACET CORPUS DEFONC
ARAMBSA LORENCIUS PA
RACH ET MORTUS ANO D
1763 M: U:
A: 20 GEN
FFMGS.²⁸

O grobu je godine 1963. pisao don Lovre Katić: *Tako je uz sam seoski put postavljen pseudostećak harambaši*

Lovrinu Paraću, koji je preminuo od kužne bolesti (sl. 14). Kako se okolni stećci dižu nad grobom jamom u kojoj leži mrtvac, tako je i njegovo tijelo pokopano u obzidanom grobu, a nad grobom sazidan stečak od više komada kamenja i nad tim postavljena velika kamena ploča. Kako je bio običaj da na stećku »kovač« ukleše prizore iz pokojnikova života, tako je i na Lovrinovoj ploči uklesan štap i sablja, znakovi njegove časti i vlasti. (...) U ploču je sa zapadne strane bio usaćen križ širokih krakova, na njemu je urezan chrismon. Ispod tog znaka teče natpis: *Hic iacet corpus defuncti Arambassa Lorencius Parach, est mortus (!) ano (!) D(omini) 1763. M(ense) u. a. (autem?) 20 Ge(nuarii).* Ispod toga povučena je crta preko širine ploče, a onda nastavljam: *F F MOS* (fieri fecit monumentum hoc sibi?). Na zapadnoj strani križa uklesan je vitak polunesec, što nas opet sjeća stećaka. (...).²⁹

Prijepis natpisa Katić je donio samo dijelom razriješenog, a potpuni tekst bi glasio:

Slika 8

Križ s epitafom iznad groba harambaše Lovrina Paraća (arhiva Ante Paraća)

27 Na epitafu je naveden oblik *Lorenicius*, a u popisu umrlih vranjičke župe *Lovrin* (L. Katić 1963, str. 144, bilj. 7). Latinski oblik imena ukazuje na to da je hrvatski nominativ *Lovre*, a bilješka u popisu umrlih mogla bi biti pogreška kakvih imena u starim upisima na todobnom hrvatskom jeziku. Unatoč tome u ovome se radu zadržavamo na obliku *Lovrin* jer se udomačio u dosadašnjoj literaturi.

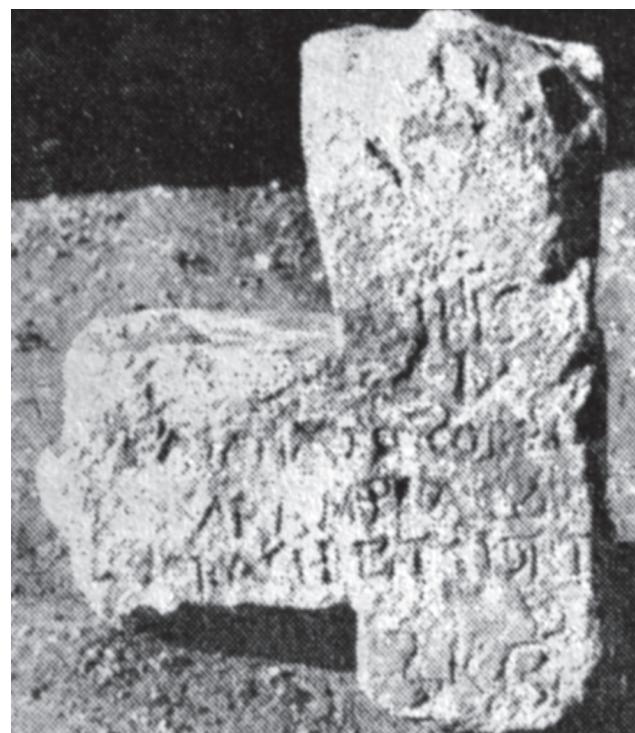
28 Iznad riječi DEFONC i ANO je crtica koja označava kraćenje, a uz slovo D je desno od njega.

29 L. Katić 1963, str. 144, bilj. 7, sl. 14. Katić je naveo kako je na epitafu upisana pogrešna godina jer u popisu umrlih vranjičke župe stoji: *Na 20 januara 1764 preminuo po(k) arambaša Lovrin Parać naprišno ne nadajući se smrti. Bi sprovođen i pokopan kod kapele sv. Nikole u Strani po zapovidi pravde u vrime šenitade. Don Lovre Ninčević, kurat.* Međutim, Milan Ivanišević (2003, str. 42) navodi kako je epitaf posve u skladu sa zapisom o smrti jer 20. siječnja 1763. po mletačkom računanju početka godine (M. V.) odgovara 20. siječnja 1764.

Slika 9
Pokrovna ploča Paraćeva groba (arhiva Ante Paraća)

†
Iesus Hristos Salvator
Hic iacet corpus defuncti
arambassa Lorencius Pa
rach est mortus anno Domini
1763 more veneto à
20 Genuarii
fieri fecit monumentum hoc sibi.³⁰

Slika 10
Današnje stanje križa s groba Lovrina Paraća
(arhiva Solinske kronike)

Grob Lovrina Paraća najmlađi je na nekropoli na kojoj neprekinuti slijed ukapanja traje od 3. do 18. stoljeća. Nad rimskim su grobovima izrađeni starokršćanski, nad ovima pak starohrvatski, da bi i njih preslojila ukapanja predaka današnjih Solinjana. Međutim, početkom 20. stoljeća otkriveno je kako je nekropola podignuta na izdašnim slojevima lapora. Eksploracija je bila neizbjegljiva i započela je u doba don Frane Bulića. Nalazi su zatajeni zbog straha od njegove reakcije, a čitavi su grobovi s kostima i grobnim prilozima zajedno sa zemljom odneseni ili bačeni u more kako bi se došlo do lapora.³¹

U srpnju 1954. solinska općina i tvornica cementa Partizan proširivali su put pored tupinoloma i tada je slikar Vjekoslav Parać premjestio grob svoga pretka Lovrina pored crkvice.³² U to vrijeme greben s crkvicom i grobom još uvijek dominira prostorom. Njegovu će slikovitost tek

30 Kratica FFMGS nije uobičajena, a Katić je predložio njezino čitanje: *fieri fecit monumentum hoc sibi*. Usporedimo li slovo između slova M i S sa slovima C i O u gornjem dijelu natpisa, uočavamo da se bitno razlikuju od njih te da mu je najsljčnije slovo G u riječi GEN(UARI). Katić u njemu vidi slovo O kao dio riječi HOC. Iako u ovakvim primjerima fraza započinje s HOC i u njoj nema slova G, ova nepravilnost, kao i druge u natpisu, može se pripisati njegovu sastavljaču ili klesaru. Zbog svega navedenoga čini nam se da možemo prihvati Katićovo razrješenje.

31 L. Katić 1963, str. 134. On kaže da su na tome mjestu prije otvaranja tupinoloma bili vinogradi pa je dio grobova možda bio oštećen obradom zemlje.

32 L. Katić 1963, str. 144, bilj. 7; M. Ivanišević 2003, str. 42.

Slika 11

Položaj crkvice sv. Nikole s grobom Lovrina Paraća u Sv. Kaju (Google Earth, travanj 2023.)

kasnije početi narušavati novogradnje; ubrzo je nadvišen vertikalama novih kuća pa je uočljiv tek iz neposredne blizine. Crkvicu, čiji je naslovnik njihov zaštitnik, ne vide ni pomorci dok uplovjavaju u solinsku luku. Od potpune desakralizacije spašavao ju je vjernički puk koji se u njoj okupljao četiri puta godišnje slaveći svetu misu: na svečev spomendan, na Mladence, Uskrsni utorak i Duhovski utorak,³³ a ostale dane – kako svjedoče lokalne novine – okoliš crkvice zauzimaju dokoni.³⁴ I tupinolom je ubrzo napušten i pretvorit će se u nelegalno odlagalište otpada.³⁵

Zabilježeno je kako je »nepoznat netko« probio crkveni zid; grob Lovrina Paraća razvaljen je i napunjen smećem, pokrovna ploča skršena, a križ iščupan i razbijen. Veći dio križa – bez izgubljenoga desnoga vodoravnog kraka i donjega dijela okomitoga – spašen je dobrotom Frane Vukšića, a neko ga je vrijeme čuvao potpisnik ovih redaka.³⁶ Godine 2006. predan je tadašnjemu svetokajskom župniku don Pavlu Piplici s nadom da ima Paraća koji bi poštivajući pretka, kao nekada Vjekoslav Parać, uz pomoći društvene zajednice mogli obnoviti njegov grob.³⁷

33 Solin, Župni arhiv Gospe od Otoka, Običajnik župe Solina, spomendani: Sv. Nikola, Mladence, Uskrsni utorak, Treći dan Duhova (nepaginirano).

34 M. Matijević 1995.

35 Na mjestu napuštenoga tupinoloma izgrađena je crkva posvećena sv. Anastaziju i Gospi od Pomirenja. Blagoslovljena je 17. prosinca 2000. i tada je u njoj prvi put slavljenata sveta misa. P. Piplica 2003, str. 111.

36 M. Matijević 1995.

37 Na pomoći i korisnim savjetima pri sastavljanju ovoga teksta zahvaljujem Arsenu Duplančiću, umirovljenom knjižničaru splitskoga Arheološkog muzeja.

Kratice

VAHD = Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku

Literatura

- S. Bizjak – V. Marinković 2019 Siniša Bizjak – Vinka Marinković, *Antički sarkofazi s lokaliteta Ribnjak u Solinu*, VAHD 112, Split 2019, 99-125.
- F. Bulić 1913 Frane Bulić, *Trovamenti antichi romani e medioevali a Gradina di Salona*, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* XXXVI, Spalato 1913, 3-19.
- N. Cambi 1997 Nenad Cambi, *Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti starokršćanskoga perioda u Dalmaciji*, VAHD LXX-LXXXI/1968-1969, Split 1977, 57-106.
- E. Ceci 1962 Emerico Ceci (Mirko Cecić), *I monumenti pagani di Salona*, Milano 1962.
- A. Duplančić 2021 Arsen Duplančić, *U temeljima hrvatske arheologije. Istraživanja Salone od 1821. do 1850. na temelju rukopisne i tiskane građe iz Arheološkog muzeja u Splitu*, Split 2021.
- I. Grubišić 2014 Ivan Grubišić, *Vranjički Benzoni*, Tusculum 7, Solin 2014, 125-164.
- M. Ivanišević 2003 Milan Ivanišević, *Crkve u srednjom i novom vijeku*, u: *Zbornik radova. Sveti Kajo, Sveti Kajo [Solin]* 2003, 31-60.
- M. Ivanišević 2011 Milan Ivanišević, *Katastar Solina i okolice u godini 1831.*, Split 2011.
- J. Jeličić-Radonić 2008 Jasna Jeličić-Radonić, *Avrelia Prisca*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 41, Split 2008, 5-25.
- L. Katić 1963 Lovre Katić, *Groblje kod Sv. Nikole u Solinu*, VAHD 61/1959, Split 1963, 134-150.
- J. P. Kirsch 1894 Johann Peter Kirsch, *Le »Bon Pasteur« sur les monuments chrétiens de Salona*, u: *Ephemeris Salonitana*, Jadera 1894, 33-36.
- I. Kljaković Gašpić 2010 Ivan Kljaković Gašpić, *Širina prije nije poplavljivala. Sjećanja iz djetinjstva*, Solinska kronika 184 (XVII), Solin 15. 1. 2010, 14.
- E. Marin 2002 Emilio Marin, *Grad Salona / Salona*, u: E. Marin (ur.), *Longae Salone I, II*, Split 2002, 9-22 (I), 9-37 (II).
- D. Maršić – M. Matijević 2000 Dražen Maršić – Marko Matijević, *Varia Salonitana. Arheološka zbirka Marka Matijevića u Solinu*, Solin 2000.
- M. Matijević 1995 Marko Matijević, *Grob Lovrina Paraća*, Solinska kronika 6 (II), Solin 15. 2. 1995, 15.

- M. Matijević, u tisku Marko Matijević, *Solinske razglednice – svjedočanstva promjena*, VAHD 115, u tisku.
- M. Mikelić – N. Švonja 2017 Marinko Mikelić – Nino Švonja, *Izvori, bunari i česme u Vranjicu*, Tusculum 10/1, Solin 2017, 133-144.
- P. Piplica 2003 Pavao Piplica, *Potreba za izgradnjom župne crkve u Sv. Kaju*, u: *Zbornik radova. Sveti Kajo, Sveti Kajo [Solin]* 2003, 103-116.
- R. Schneider 1885 Robert Schneider, *Bericht über eine Reise in Dalmatien*, Archaeologisch-epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich-Ungarn IX, Wien 1885, 1-84.
- N. Švonja 2014 Nino Švonja, *Antički spoliji u kući Benzon u Vranjicu*, VAHD 107, Split 2014, 241-289.

Summary

Marko Matijević

Materials from the history of Solin (I)

Key words: Salona, coffered ceiling, Gradina, Vranjic, pluteus, Solin, Lovrin Parać

The paper deals with two lost monuments: a part of a coffered ceiling from the eastern Salona, which is documented in an archival photograph and is compared to a known similar fragment, and a part of a pluteus with a depiction of Christ from Vranjic, until now known only from a drawing, recently identified in a photograph showing the Benzon family. Discussed is the fate of these monuments, and attention is drawn to the possibility of the existence of a monumental building to which the ceiling fragment belongs, as well as the location where the pluteus could be found. The paper also mentions a cross on the grave of Lovrin Parać from the 18th century, recently broken and missing parts. Presented is the documentation related to it and its restoration is encouraged.

Translated by Radovan Kečkemet

